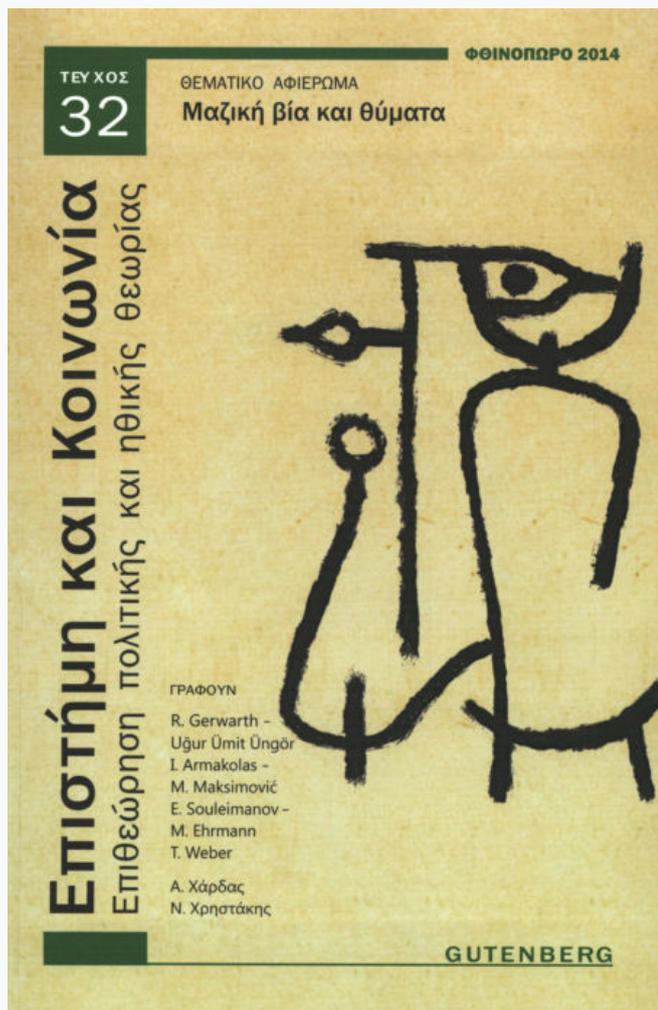

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 32 (2014)

Μαζική βία και θύματα

Πολιτικές χρήσεις του παρελθόντος στην Ανατολική Ασία

Torsten Weber

doi: [10.12681/sas.566](https://doi.org/10.12681/sas.566)

Copyright © 2015, Torsten Weber

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Weber, T. (2015). Πολιτικές χρήσεις του παρελθόντος στην Ανατολική Ασία. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 32, 121–141. <https://doi.org/10.12681/sas.566>

*Torsten Weber**

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ
ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΑΣΙΑ¹

Το άρθρο εξετάζει τους μηχανισμούς της πολιτικής χρήσης του παρελθόντος στο πλαίσιο της διαδικασίας ιστορικής συμφιλίωσης μεταξύ Κίνας και Ιαπωνίας μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Επικεντρώνεται στη συζήτηση σχετικά με την ιστορική ακρίβεια και τη σημασία του του πιο αμφιλεγόμενου γεγονότος στη σύγχρονη ιστορία των sino-ιαπωνικών σχέσεων, της σφαγής της πρωτεύουσας Νανκίν την οποία διέπραξε ο ιαπωνικός στρατός κατά την έναρξη του δεύτερου sino-ιαπωνικού πολέμου (1937-1945). Αντλώντας από το θεωρητικό πλαίσιο του ιστορικού Paul A. Cohen το άρθρο προσπαθεί να εξηγήσει πώς η αναζήτηση της ιστορικής αλήθειας — με την κλασική έννοια της λέξης — έχει παισισιωθεί από την πολιτική εργαλειοποίηση του γεγονότος στο επίπεδο της δημόσιας μνήμης. Το άρθρο θεωρεί τη μυθοποίηση του γεγονότος ως το κύριο μέσο της ανταγωνιστικής και στρατευμένης χρήσης του παρελθόντος, η οποία εμποδίζει όχι μόνο τη συμφιλίωση των δύο χω-

* Μεταδιδακτορικός ερευνητής στο Deutsches Institut für Japanstudien, Τόκιο <weber@dijtokyo.org>

1. Το άρθρο αυτό παρουσιάστηκε στο διεθνές συμπόσιο με θέμα 'Πολιτικές χρήσεις της εμπειρίας: θεωρητικοποιώντας τις πολιτικές χρήσεις του παρελθόντος', που διοργανώθηκε από το Finnish Centre of Excellence in Political Thought and Conceptual Change (Πανεπιστήμιο Jyväskylä) στο Βερολίνο τον Οκτώβριο 2012.

ρών και λαών αλλά και τις διαδικασίες περιφερειακής ολοκλήρωσης στη σημερινή Ανατολική Ασία.

ΣΤΟ ΑΡΘΡΟ ΑΥΤΟ εξετάζονται οι πολιτικές χρήσεις του παρελθόντος μέσα από τη μελέτη του πολιτικού λόγου στην Ανατολική Ασία. Ειδικότερα επιδιώκεται η κατανόηση του πώς χρησιμοποιούνται οι αναφορές στο παρελθόν και πώς οι κοινωνικοί επιστήμονες αντιλαμβάνονται αυτές τις χρήσεις. Για την ανάλυση αντλούνται στοιχεία από το εννοιολογικό πλαίσιο που επεξεργάστηκε ο ιστορικός της σύγχρονης Κίνας Paul A. Cohen. Στη μελέτη του για την Εξέγερση των Μπόξερ προσδιόρισε τρία διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης: το γεγονός, την εμπειρία και τον μύθο (Cohen 1997). Μέσα από αυτά τα επίπεδα αναφέρεται σε ένα ιστορικά ανασυγκροτημένο παρελθόν, το οποίο αποτελούν τα γεγονότα του παρελθόντος (και η αφήγησή τους συνήθως από ιστορικούς), το βιωμένο παρελθόν (και η αφήγησή του για παράδειγμα μέσα από αυτοβιογραφίες ή ημερολόγια —συνήθως από μάρτυρες, θύματα ή θύτες) και η μυθοποίηση του παρελθόντος (συχνά από πολιτικούς ή μαζικά μέσα ενημέρωσης, αλλά και μέλη των ομάδων που προαναφέρθηκαν). Ο Cohen τονίζει ότι, αντί να περιορίζεται σε ένα μόνο επίπεδο για παράδειγμα αυτό των γεγονοτολογικών αφηγήσεων, ο ιστορικός πρέπει να λαμβάνει υπόψη του και τα τρία επίπεδα (ή 'κλειδιά', όπως τα αποκαλεί) προκειμένου να γνωρίσει, να κατανοήσει και να ερμηνεύσει το παρελθόν ως ιστορία. Στην πραγματικότητα ο Cohen δεν ασχολείται άμεσα με την πολιτική χρήση της ιστορίας. Θεωρεί όμως ότι η μυθοποίηση είναι το βασικό μέσο ιδιοτελούς χρήσης του παρελθόντος, κάτι που μπορούμε να εκλάβουμε ως έναν λειτουργικό ορισμό της πολιτικής χρήσης της ιστορίας.

Στο κείμενο αυτό για την πολιτική χρήση του παρελθόντος στην Ανατολική Ασία, το οποίο εστιάζει ειδικότερα στις σινοιαπωνικές σχέσεις, προτείνεται η αντιμετώπιση και των τριών αυτών επιπέδων ως κλειδιών που επιτρέπουν την πρόσβαση στην εργαλειοθήκη της πολιτικής χρήσης της ιστορίας. Εξετάζονται

επιπλέον οι επιπλοκές της λειτουργίας της πολιτικής χρήσης της ιστορίας σε υπερεθνικό πλαίσιο (σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει σε ένα σχετικά ομοιογενές εθνικό πλαίσιο) και πιο συγκεκριμένα στο πλαίσιο του λόγου περί περιφερειακής ολοκλήρωσης στην Ανατολική Ασία.

Η πολιτική χρήση της ιστορίας στην Ανατολική Ασία

Όπως μπορεί εύκολα να παρατηρήσει κανείς, οι διακρατικές σχέσεις στην Ανατολική Ασία παραμένουν τεταμένες. Ιδιαίτερα η Λ.Δ. Κίνας και η Ιαπωνία, οι πολιτικά και οικονομικά ισχυρότερες χώρες της περιοχής, δεν διαθέτουν μόνιμους διπλωματικούς μηχανισμούς οι οποίοι να μπορούν να αποτρέψουν προκλήσεις και βιαιότητες στη μία ή την άλλη πλευρά. Οι βαρύτερες συγκρούσεις είναι σχεδόν πάντοτε ιστορικής φύσης και έτσι έχουν γίνει γνωστές, ως ‘πόλεμοι για την ιστορία’ ή σε λιγότερο δραματικούς τόνους ως ‘ιστορικά προβλήματα’ ή ‘προβλήματα ιστορικής συνείδησης’ (Rose 1998, 2005, He 2009). Την άνοιξη του 2005 ξέσπασαν μεγάλης κλίμακας βίαιες αντι-ιαπωνικές διαμαρτυρίες σε διάφορες κινεζικές πόλεις ως αντίδραση στην εξιστόρηση του Β’ Παγκοσμίου Πολέμου στα ιαπωνικά σχολικά εγχειρίδια. Οι επίσημες σχέσεις ανάμεσα στις δύο χώρες βρέθηκαν στο ιστορικά χαμηλότερο σημείο τους, εξαιτίας εκτός των άλλων και της επίσημης επίσκεψης του ιάπωνα πρωθυπουργού Γιουνισίρο Κοϊζούμι στο αμφιλεγόμενο μαυσωλείο Γιασουκούνι στο Τόκιο. Καθώς το μαυσωλείο αυτό αποτελεί μνημείο όπου τιμώνται και οι εγκληματίες πολέμου, οι επισκέψεις του Κοϊζούμι και άλλων μελών της κυβέρνησης κατά τη διάρκεια της πρωθυπουργίας του (2001-2006) αντιμετωπίστηκαν ως προκλητικές ενέργειες όχι μονάχα από την Κίνα αλλά και από την Κορέα, τις δύο χώρες που υπέστησαν τα μεγαλύτερα δεινά από τον ιαπωνικό ιμπεριαλισμό. Οι σφοδρές αντιδράσεις για τη χρήση του παρελθόντος στην ιαπωνική δημόσια σφαίρα υπογραμμίζουν το βάρος που έχει η ιστορία στις ση-

μερινές κοινωνίες και στις διεθνείς σχέσεις στην Ανατολική Ασία. Επιβεβαιώνουν επίσης αυτό που ο πολιτικός επιστήμονας Martin O. Heisler αποκαλεί 'πολιτική ανταλλαξιμότητα του παρελθόντος'. Με αυτόν τον όρο αναφέρεται: α) στη διαρκή παρουσία αναφορών στο παρελθόν στις σημερινές κοινωνίες και στον πολιτικό λόγο και β) στη χρήση του παρελθόντος ως μέσου συναλλαγής, όπως ακριβώς ένα νόμισμα. Όπως γράφει ο Heisler (2008: 16-17):

Πρώτον το παρελθόν είναι πανταχού παρόν στη ζωή μας: η διάχυση και η διείσδυσή του σε κάθε πτυχή της γίνεται φανερή στα καθημερινά δελτία ειδήσεων. Δεύτερον όπως και ένα νόμισμα το παρελθόν είναι συχνά ανταλλάξιμο: μπορεί να χρησιμεύσει ως μέσο συναλλαγής στις σχέσεις τόσο εντός όσο και μεταξύ των κοινωνιών. Τα δεινά και οι περιπέτειες του παρελθόντος μπορούν να μετατραπούν σε ηθικό κεφάλαιο στις διαπραγματεύσεις για την επίλυση μιας εξητάχρονης διαμάχης: κάτω από ορισμένες συνθήκες η υπενθύμιση προαιώνιων σφαλμάτων μπορεί να προκαλέσει ντροπή στην πλευρά των απογόνων των θυτών και οφέλη για τους απογόνους των θυμάτων.

Η παρατήρηση του Heisler ότι το παρελθόν διατηρεί την πολιτική ανταλλακτική του αξία τόσο στην εθνική όσο και στη διεθνή σφαίρα έχει ιδιαίτερη σημασία για το θέμα που εξετάζουμε. Πράγματι στη sino-ιαπωνική ιστορική διαμάχη, στην οποία αναφερθήκαμε, η κινεζική ηγεσία κατηγορείται συχνά ότι χρησιμοποιεί το παρελθόν όχι μόνο ως μέσο διπλωματικής πίεσης προς την Ιαπωνία αλλά και ως μέσο εσωτερικής κοινωνικής σταθεροποίηση επανεπιβεβαιώνοντας το αφήγημα του νικηφόρου Κομμουνιστικού Κόμματος καθώς και ως μέσο αποπροσανατολισμού της κοινής γνώμης από τις εσωτερικές διαμάχες εξουσίας, από την κοινωνική αδικία και την πολιτική καταπίεση. Μολονότι τέτοιου τύπου χρήσεις του παρελθόντος είναι λιγότερο κατάλληλες, δυνατές και αναγκαίες για το ιαπωνικό πολιτικό σύστημα, ακόμη κι εκεί μπορούμε να παρατηρήσουμε μηχανισμούς 'πολιτικής ανταλλαξιμότητας του παρελθόντος' για εσωτερική χρήση. Ο πρωθυπουργός Κοϊζούμι για παράδειγμα

συνέδεσε ανοιχτά το πολιτικό του μέλλον με τις ετήσιες επισκέψεις στο μαουσολείο Γιασουκούνι και με αυτόν τον τρόπο προσέλυσε τις ψήφους των συντηρητικών και ρεβιζιονιστικών πολιτικών κύκλων τόσο στο εσωτερικό του κόμματός του όσο και στο εκλογικό σώμα. Το παράδειγμα αυτό δείχνει πώς η ιστορία μπορεί να αποκοπεί από οιοδήποτε βαθύτερο πρόγραμμα πέρα από την προσωπική πολιτική επικράτηση. Σε αυτή τη συναλλαγή το τίμημα της αποξένωσης πολλών Ιαπώνων από την πολιτική και —κάτι πολύ σοβαρότερο— η πρόκληση των ασιατών γειτόνων της Ιαπωνίας και η σοβαρή διατάραξη των σινο-ιαπωνικών σχέσεων ήταν για τον Κοϊζούμι μια παράπλευρη απώλεια.

Βεβαίως η πλέον εκτεταμένη χρήση της ιστορίας ως μέσου συναλλαγής παρατηρείται στη σφαίρα των δι-εθνικών σχέσεων. Κάτι που θα μπορούσε να αποδοθεί στη μεγάλη απόκλιση ως προς τη γνώση, την εμπειρία και τη μνημόνευση του παρελθόντος, ιδιαίτερα αν εμπλέκονται τόσο το έθνος θύμα όσο και το έθνος θύτης. Αν ισχύει ότι τα ‘κοινά δεινά’ και οι ‘κοινές δόξες του παρελθόντος’ αποτελούν τα θεμέλια της κοινότητας (‘ουσιαστική προϋπόθεση για την ύπαρξη ενός έθνους’), όπως αναφέρει η κλασική πρόταση του Ernest Renan (1994 [1882]: 17-18), τότε το να έχει υποστεί δεινά ο ένας στα χέρια του άλλου μπορεί να αποδειχθεί μια ‘πρόσφορη’ προϋπόθεση για μακρόχρονη εχθρότητα, καθώς το παρελθόν συχνά διευκολύνει την ανταγωνιστική του χρήση. Σε κάθε περίπτωση στη σινο-ιαπωνική συναλλαγή γύρω από τις ιστορικές διαμάχες, το ‘ηθικό κεφάλαιο’ για το οποίο κάνει λόγο ο Heisler, το οποίο σε μεγάλο βαθμό διαθέτει η κινεζική πλευρά, απέτυχε με ελάχιστες εξαιρέσεις να προκαλέσει ‘καταισχύνη εκ μέρους των απογόνων των θυτών και οφέλη για τους απογόνους των θυμάτων’. Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι —για να παραμείνω πιστός στη μεταφορά του Heisler— το εθνικό νόμισμα του ενός δεν γίνεται αποδεκτό από τον άλλο. Με άλλα λόγια σε ό,τι αφορά το παρελθόν, ελάχιστος χώρος κοινών συναλλαγών υπάρχει (αν υπάρχει καθόλου) ανάμεσα στην Κίνα και την Ιαπωνία. Γιατί συμβαίνει αυτό;

Η ένταση στις sino-ιαπωνικές σχέσεις σχετικά με την κυριαρχία επί των νησίδων Senkaku/Diaoyu αποτελεί την πιο πρόσφατη υπενθύμιση της μακρόχρονης διαμάχης ανάμεσα στις δύο χώρες. Φυσικά η ιστορία αποτελεί ένα μονάχα από τα πεδία στα οποία εκδηλώνεται ο ανταγωνισμός για ηγεμονία. Πίσω από τις διαμάχες για την ιστορία βρίσκονται οικονομικά και γεωστρατηγικά συμφέροντα, όπως τα δικαιώματα εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων. Παρόλα αυτά, ενώ η ιστορία —νοούμενη ως ερμηνεία του παρελθόντος και ως ιστορική συνείδηση που προκύπτει από αυτήν— μπορεί πράγματι να αντιμετωπιστεί σαν διαπραγματευτικό χαρτί (ή σαν συνάλλαγμα), η πρόσφατη διαμάχη για την κυριαρχία επί των νησίδων αποκάλυψε μια άλλη διάσταση της πολιτικής χρήσης της ιστορίας: τα ιστορικά γεγονότα. Τα γεγονότα αυτά χρησιμοποιούνται ως βάση για νομικούς ισχυρισμούς, που υποτίθεται ότι είναι αληθείς, ανεξάρτητα από την αμφισημία των διαφορετικών ερμηνειών του παρελθόντος. Στην περίπτωση της διαμάχης για τις νησίδες χάρτες, συνθήκες και άλλα ιστορικά τεκμήρια παρουσιάζονται ως αξιόπιστη απόδειξη των ισχυρισμών κάθε πλευράς για την κυριαρχία της.

Η αναζήτηση των γεγονότων και η έρευνα για την 'αλήθεια'

Στην πολιτική χρήση του παρελθόντος δεν υπάρχει περισσότερο ακαταμάχητο επιχείρημα από έναν ισχυρισμό που (ισχυρίζεται ότι) αντιπροσωπεύει 'την αλήθεια'. Οι περισσότεροι ιστορικοί έχουν γίνει πολύ επιφυλακτικοί απέναντι στο ζήτημα της έρευνας για την ιστορική αλήθεια, καθώς κάτι τέτοιο μοιάζει με προσκόλληση σε έναν ξεπερασμένο θετικισμό. Επιπλέον πολλοί θα συμφωνούσαν ότι εκτός από στοιχεία όπως ημερομηνίες, συμβάντα και αριθμούς, ελάχιστα ιστορικά γεγονότα μπορεί κανείς να χαρακτηρίσει 'αλήθειες'. Παρόλα αυτά, εάν κάθε ερμηνεία του παρελθόντος ήταν ισόκυρη, δεν θα ήταν δυνατόν να απορρίψει κανείς κραυγαλέες παραχαράξεις ως παραποίηση του

παρελθόντος. Για να αντιμετωπίσει το πρόβλημα αυτό, ο αμερικανός ιστορικός της Ανατολικής Ασίας Daqing Yang (1999) έθεσε το εξής ερώτημα:

αν η ιστορική έρευνα είναι ομολογουμένως μια υποκειμενική προσπάθεια, είναι σε θέση οι ιστορικοί να αποκαταστήσουν κάποια μορφή σταθερής αλήθειας και να απορρίψουν κάποιες αφηγήσεις, όπως η άρνηση του Ολοκαυτώματος;

Με την έννοια της ‘σταθερής αλήθειας’ ο Yang αναφέρεται στη συναίνεση μεταξύ των επαγγελματιών ιστορικών πάνω σε γεγονότα και ερμηνείες του παρελθόντος που μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για μια κοινή κατανόηση της ιστορίας στο πλαίσιο μιας κοινότητας, η οποία να υπερβαίνει τους επαγγελματίες ιστορικούς, ίσως και το ίδιο το συγκεκριμένο έθνος. Μπορεί ο ορισμός να φαίνεται προφανής και οικείος, στην πραγματικότητα όμως η προειδοποίηση του Yang είναι άμεση απόρροια της δουλειάς του πάνω στις sino-ιαπωνικές πολιτικές χρήσεις του παρελθόντος και ειδικότερα σχετικά με την αποκαλούμενη σφαγή του Νανκίν το 1937. Στην ιστοριογραφία, πολύ λιγότερο δε στον δημόσιο διάλογο γύρω από τις θηριωδίες που διέπραξαν οι ιάπωνες στρατιώτες πριν, κατά τη διάρκεια και αμέσως μετά την πτώση της πρωτεύουσας της Κίνας Νανκίν στον δεύτερο sino-ιαπωνικό πόλεμο (1937-1945), δεν έχει σταθεί δυνατόν να γίνουν αποδεκτά ως ‘αληθή’ ούτε καν τα βασικά γεγονότα (Wakabayashi 2006, Fogel 2000). Είναι σημαντικό ότι τόσο στην Ιαπωνία όσο και σε μικρότερο βαθμό στην Κίνα οι ιστορικές αφηγήσεις για τη σφαγή του Νανκίν είναι ετερογενείς. Με άλλα λόγια οι διαφορές που χωρίζουν τις ιαπωνικές από τις κινεζικές αφηγήσεις στο μακροεπίπεδο συμπληρώνονται (και συγχέονται) στο μικροεπίπεδο από εκείνες που χωρίζουν τα διαφορετικά στρατόπεδα στο εσωτερικό των δύο χωρών. Προφανώς αυτή η διαφοροποίηση—όσο καλοδεχούμενη κι αν είναι ως ένδειξη πολυφωνίας—σημαίνει ταυτόχρονα πως ούτε στην Ιαπωνία ούτε στην Κίνα (και σε καμία περίπτωση ανάμεσα στα δύο έθνη) στάθηκε δυνατόν να συγκροτηθεί μια σταθερή βάση κοινά αποδεκτής γνώσης του γεγονότος, κάτι που θα μπο-

ρούσε να ονομαστεί 'σταθερή αλήθεια'. Αντιθέτως τα βασικά ζητήματα σχετικά με τα ιστορικά γεγονότα παραμένουν ακόμη υπό αμφισβήτηση: Πόσοι Κινέζοι σκοτώθηκαν από τους ιάπωνες στρατιώτες; Ήταν οι φόννοι αυτοί πράξεις αυτοάμυνας; Η ιαπωνική στρατιωτική και πολιτική ηγεσία είχε γνώση αυτών των φόννων ή/και έδωσε διαταγές για τη διάπραξή τους; Ποιος μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνος για τους φόνους; Με λίγα λόγια ελάχιστο κοινό έδαφος υπάρχει όσον αφορά μια ευρέως αποδεκτή απάντηση στα ερωτήματα: 'Τι έγινε στο Νανκίν το 1937;' και 'Τι ήταν η σφαγή του Νανκίν;'

Το πρόβλημα με την έλλειψη συναίνεσης πάνω σε βασικά στοιχεία είναι πως έχει ως αποτέλεσμα ένα ολοένα διευρυνόμενο χάσμα ερμηνειών, το οποίο βασίζεται στη διαφοροποιημένη γνώση των γεγονότων. Όπως ισχυρίζονται οι ιάπωνες ρεβιζιονιστές, αν μονάχα 200 ή ακόμα και 1000 άνθρωποι σκοτώθηκαν σε μια συνηθισμένη πολεμική σύγκρουση, ποιος ο λόγος να αναφέρεται αυτό το επεισόδιο στα σχολικά εγχειρίδια; Γιατί θα έπρεπε το σύνολο της ιαπωνικής κοινωνίας να μαθαίνει γι' αυτό και να αισθάνεται μετανοημένο; Ένας αγανακτισμένος Κινέζος θα μπορούσε να απαντήσει: πώς μπορούν οι Ιάπωνες να αγνοούν αυτό το Ολοκαύτωμα; Πώς μπορούν να μην διδάσκουν στα παιδιά τους αυτό το τρομακτικό έγκλημα, που σχεδόν εξολόθρευσε τον πληθυσμό της κινεζικής πρωτεύουσας, ανάμεσά τους γυναίκες και παιδιά, με τον πιο βάρβαρο τρόπο;

Οι πολιτικές χρήσεις του παρελθόντος λοιπόν αρχίζουν με την —πραγματική ή φαινομενική— αναζήτηση μιας 'αλήθειας' βασισμένης σε γεγονότα. Το πόσο σημαντικά είναι τέτοια στοιχεία για τους κινεζικούς ισχυρισμούς ότι η χώρα τους υπήρξε το θύμα μιας ασιατικής εκδοχής του ολοκαυτώματος στα χέρια των Ιαπώνων (και όχι ότι οι Κινέζοι ήταν τα 'φυσιολογικά' θύματα ενός πολέμου μεγάλης κλίμακας) μπορεί να το παρατηρήσει κανείς στο μνημείο της σφαγής του Νανκίν. Σε αυτό ο ελάχιστος σύμφωνα με την επίσημη κινεζική εκδοχή αριθμός θυμάτων είναι σμιλεμένος στην πέτρα σε περίοπτη θέση: 300.000. Αλλά και στην ιστοριογραφία το ζήτημα του αριθμού των θυμάτων διατηρεί τη γοητεία του. Σε μια πρόσφατη κινε-

ζική συλλογή τεκμηρίων σχετικά με τη σφαγή στο Νανκίν, που εκδόθηκε με αφορμή την 70ή επέτειο των γεγονότων, πριν από τη βασική τεκμηρίωση προτάσσονται αρκετές σελίδες με στατιστικές για τον πληθυσμό της πόλης και των περιχώρων της (Zhang 2007: 1-8). Παρουσιάζοντας συνολικό αριθμό πληθυσμού άνω του ενός εκατομμυρίου για τα έτη 1936 και 1937 οι στατιστικές αυτές υπονοούν ότι τα 300.000 θύματα δεν μπορούν με κανέναν τρόπο να θεωρηθούν υπερβολικός ή αβάσιμος αριθμός. Αντιθέτως στηριγμένη σε ποσοτικά δεδομένα που παρουσιάστηκαν στη μία από τις δύο μεταπολεμικές δίκες για τη σφαγή, τα οποία έκαναν λόγο για ένα συνολικό αριθμό 340.000 θυμάτων (Zhang 2007: 633), σήμερα η κινεζική πλευρά αναφέρεται συχνά στις 300.000 ως ένα συμβιβαστικό ελάχιστο όριο. Η δεύτερη μεταπολεμική δίκη, που έγινε στο Τόκιο το 1948 υπό την επίβλεψη των Αμερικανών, καταμέτρησε τουλάχιστον 200.000 θύματα, συμπεριλαμβανομένων όσων σκοτώθηκαν στα περίχωρα της πόλης (Brook 1999: 261). Μελετώντας την ιαπωνική βιβλιογραφία για τη σφαγή ο David Askew ομαδοποίησε τους ποικίλους ισχυρισμούς σε τρεις κατηγορίες: πρώτον τη 'σχολή της πλάνης', εκείνους που θεωρούν τη σφαγή μια αβάσιμη πλάνη και αποδέχονται ως μέγιστο αριθμό θυμάτων τα 10.000, αποτέλεσμα συνηθισμένης πολεμικής δράσης και από τις δύο πλευρές· δεύτερον τη 'σχολή της μέσης οδού' που κάνει λόγο για μερικές χιλιάδες θύματα, με μέγιστο αριθμό τις 42.000· τέλος τη 'σχολή της μεγάλης σφαγής' οι υποστηρικτές της οποίας αναγνωρίζουν έναν αριθμό θυμάτων που κυμαίνεται μεταξύ εκατό και διακοσίων χιλιάδων (Askew 2004). Δεδομένου του αριθμού των Κινέζων που υπολογίζεται ότι είχαν παραιμείνη στην πόλη έως τον Δεκέμβριο του 1937, όταν άρχισε η σφαγή, οι 300.000 μοιάζουν πράγματι υπερβολικός αριθμός. Ο αριστερός ιάπωνας ιστορικός Kasahara Tokushi στο έργο του δίνει ένα εύρος μεταξύ 100.000 και 200.000 θυμάτων (Yang 1999: 850). Με αυτόν τον τρόπο τονίζει δύο σημαντικούς παράγοντες: πρώτον αποδέχεται την ιστορικότητα και την ευρύτατη κλίμακα του γεγονότος· δεύτερον δίνοντας ένα μεγάλο άνω ορίου πιθανού αριθμού θυμάτων παραδέχεται τη δυσκολία της ακρι-

βούς ανασύστασης του γεγονότος και της εύρεσης του πραγματικού αριθμού των θυμάτων. Ο αριθμός θα μπορούσε να είναι ‘μικρός’, δηλαδή 100.000 θύματα, όμως θα μπορούσε να είναι και δυο φορές μεγαλύτερος. Η σημασία του ζητήματος του αριθμού των θυμάτων έχει δύο πτυχές. Όπως είναι φυσικό, ένας μεγάλος αριθμός θα αύξανε το ‘ηθικό κεφάλαιο’ των απαιτήσεων των θυμάτων για μεταμέλεια και αποζημίωση, καθώς η πολιτική ανταλλακτική αξία του παρελθόντος αυξάνεται ανάλογα με την καταισχύνη που μπορούν να προκαλέσουν τα σφάλματα που είχαν διαπραχθεί τότε. Αυτό όμως που έχει μεγαλύτερη σημασία, όπως σημειώσαμε παραπάνω, είναι ο ουσιαστικός ρόλος που αναλαμβάνουν να παίζουν τα γεγονότα στην ερμηνεία του παρελθόντος. Η αναζήτηση της αλήθειας ή μιας ‘σταθερής αλήθειας’ βασισμένης σε γεγονότα συνδέεται άμεσα με τη χρήση της ιστορίας στη δημόσια σφαίρα. Στην περίπτωση της σφαγής του Νανκίν οδήγησε σε ογκώδεις διαμαρτυρίες για δημόσιες δηλώσεις πολιτικών και για την απεικόνισή της στα ιστορικά εγχειρίδια. Η έλλειψη μιας ερμηνείας του γεγονότος που να συγκεντρώνει ευρύτατη συναίνεση, δηλαδή η απουσία μιας σταθερής αλήθειας, ενθάρρυνε ακραίες απόψεις, όπως την άρνηση της σφαγής.² Στα ιαπωνικά ιστορικά σχολικά εγχειρίδια που στηρίζονται πολύ περισσότερο απ’ ό,τι τα ευρωπαϊκά σε γεγονοτολογικές παρά ερμηνευτικές αφηγήσεις (τις οποίες οι μαθητές πρέπει να απομνημονεύουν και να αναπαράγουν), οι αναφορές στον αριθμό των θυμάτων παραλείπονται και αντικαθίστανται με τους προσδιορισμούς ‘πολλά’ ή ‘μεγάλος αριθμός’. Ένα αναθεωρητικό εγχειρίδιο μάλιστα περιέχει μια παράγραφο που αναφέρεται λεπτομερώς στη σχετική συζήτηση, όμως, στο πλαίσιο του γενικότερου απολογητικού τόνου που υιοθετεί, αμφισβητεί ευθέως την ιστορικότητα του γεγονότος: ‘Τα τεκμήρια εγείρουν αμφιβολίες για τον πραγματικό αριθμό των θυμάτων. Ο διάλογος συνεχίζεται ακόμη και σήμερα’ (Japanese Society for History Textbook Reform 2005: 49). Καθώς

2. Για μια σύντομη παρουσίαση της άρνησης του γεγονότος από έναν επιφανή ιάπωνα πολιτικό, βλ. Weber 2012: 416.

δεν υφίσταται ‘σταθερή αλήθεια’ σχετικά με τη σφαγή, αφήνει να υπονοηθεί ότι μπορεί ακόμη και ολόκληρη η ιστορία να μην είναι αληθινή.

Η εμπειρία και η βιωμένη ιστορία ως απόδειξη

Μια δεύτερη στρατηγική της πολιτικής χρήσης της ιστορίας που παρατηρείται στην Ανατολική Ασία είναι η χρήση της βιωμένης ιστορίας. Το εμπειρικό παρελθόν δεν χρησιμοποιείται εδώ ως απόδειξη της αυθεντικότητας κάποιων γεγονότων ή στοιχείων, αλλά και ως όχημα για τη στήριξη ευρύτερων αφηγημάτων, που πηγάζουν ή κάποιες φορές βασίζονται αποκλειστικά σε ένα συγκεκριμένο επεισόδιο του παρελθόντος. Βεβαίως η ιστοριογραφία, ιδιαίτερα μετά την εκρηκτική εμφάνιση της προφορικής ιστορίας, έχει εντάξει τη φωνή των μαρτύρων στην ιστορική αφήγηση σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό. Από την άλλη πλευρά όμως έχει επίσης οξύνει την κριτική της συνείδηση όσον αφορά τα προβλήματα φερεγγυότητας και αξιοπιστίας της ‘εποχής της μαρτυρίας’ (Winter 2008: 11). Όπως γράφει ο Jay Winter:

Ειδικά υπό την πίεση των μαχών ή των εμφύλιων συγκρούσεων η ακρίβεια των δηλώσεων όσων υπήρξαν αυτόπτες μάρτυρες είναι ύποπτη. Υπάρχει πάντα ο κίνδυνος των συνηθισμένων ‘αμαρτημάτων’ της μνήμης —εσφαλμένη απόδοση, υποβολή, προκατάληψη. Επιπλέον ο ίδιος ο χρόνος διαβρώνει και αναδιατάσσει το ψηφιδωτό από σπαράγματα που αποκαλούμε μνήμη. Όταν οι επιζώντες θυμούνται, μας παρέχουν τεκμήρια για το παρόν όσο και για το παρελθόν· παρουσιάζουν τη δική τους αλήθεια, όχι την αλήθεια. Αυτό για τους περισσότερους ιστορικούς θεωρείται δεδομένο, στη δημόσια σφαίρα όμως ισχύουν μάλλον άλλοι κανόνες. Κάποιες αλήθειες είναι ‘καλύτερες’ από άλλες, κάποιες υπηρετούν πολιτικούς στόχους. Και σε αυτό το θέμα η επιστημονική έρευνα αποτελεί ασφαλέστερο τρόπο δράσης (στο ίδιο: 10).

Την επιφυλακτικότητα του Winter για την ακρίβεια και την αξιοπιστία των μαρτυριών για το βιωμένο παρελθόν ξεπερνά

μονάχα η καχυποψία του για τον τρόπο με τον οποίο οι μαρτυρίες αυτές εργαλειοποιούνται από τους ίδιους τους μάρτυρες και άλλους για πολιτικούς λόγους. Και εδώ η σφαγή του Νανκίν, ως μείζον αντικείμενο πολιτικής χρήσης της ιστορίας, μπορεί να χρησιμεύσει ως παράδειγμα. Η έκδοση του βιβλίου της Iris Chang *The Rape of Nanking. The forgotten Holocaust of World War II* το 1997 μετέτρεψε τον John Rabe σε βασικό συνήγορο υπεράσπισης της ακραίας απεικόνισης των ιαπωνικών ωμοτήτων. Όπως δείχνει ο υπότιτλος, η Chang υιοθετεί τις κινεζικές ερμηνείες της σφαγής και συγκρίνει το γεγονός με το Ολοκαύτωμα. Τα μειονεκτήματα μιας τέτοιας προσέγγισης είναι τόσο οφθαλμοφανή που δεν μπορούν να συζητηθούν εδώ. Το σημαντικό όμως είναι πως η Chang, η πρώτη που χρησιμοποίησε τα ημερολόγια που κρατούσε ο John Rabe κατά τη διάρκεια της παραμονής του στο Νανκίν, κατάφερε να παρουσιάσει τη μαρτυρία του ως νέα —και υποτίθεται ουδέτερη, καθώς ο Rabe δεν ήταν ούτε Κινέζος ούτε Ιάπωνας— τεκμηρίωση του αληθινού χαρακτήρα των γεγονότων. Πράγματι το ημερολόγιο του Rabe αντιμετωπίζεται από τους ιστορικούς ως μία μάλλον αξιόπιστη πηγή, αν διαβαστεί στο σύνολό του. Ταυτόχρονα προσφέρεται για χειραγώγηση, αν διαβαστεί και αναπαραχθεί επιλεκτικά. Για παράδειγμα, ενώ η Chang παραθέτει εκτεταμένα αποσπάσματα από τις αναφορές του Rabe σε βιασμούς και φόνους, παραλείπει αρκετές παραγράφους όπου αποδίδονται ευθύνες στην ιδιοτελή στάση της κινεζικής κυβέρνησης και του στρατού πριν και κατά τη διάρκεια της πτώσης της πόλης, τον Δεκέμβριο του 1937. Άλλα άβολα για την ερμηνεία της στοιχειά, όπως ο χαμηλός αριθμός θυμάτων που υπολογίζει ο Rabe, παραβλέπονται. Οι υπολογισμοί του Rabe για μονάχα 50.000-60.000 θύματα οφείλονται στο γεγονός ότι εγκατέλειψε την πόλη 'προτού τελειώσει η σφαγή', γράφει η Chang (1997: 173).

Το βιβλίο της Chang προκάλεσε αίσθηση διεθνώς, όχι μονάχα για την εκτεταμένη χρήση ενός 'αξιόπιστου μάρτυρα', όπως ο John Rabe. Αγνοώντας αντιφάσεις, πραγματολογικά λάθη και σημαντικές ασάφειες του ημερολογίου του, η Chang ενέταξε στη διεθνή συζήτηση ένα σε μεγάλο βαθμό ξεχασμένο

επεισόδιο του σινο-ιαπωνικού πολέμου, με τρόπο όμως απλουστευτικό. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η έλλειψη ακρίβειας δεν βαρύνει τον μάρτυρα. Τα προβλήματα μάλλον ξεκινούν όταν, όπως παρατηρεί ο Winter, οι μνήμες 'κάνουν την είσοδό τους στη δημόσια σφαίρα', όπου 'ισχύουν άλλοι κανόνες'. Οι μαρτυρίες επιτρέπουν στους ανθρώπους να ξαναζήσουν ή να αναβιώσουν ένα παρελθόν που υποτίθεται ότι ανήκει σε όσους το έζησαν και το βίωσαν ιστορικά. Όπως και η μνήμη, το βιωμένο παρελθόν είναι 'υποκειμενικό, οικείο, συναισθηματικό' (Winter 2008: 11). Αλλά μας δείχνει επίσης αυτό που ο Winter αποκαλεί 'κτητική φύση του παρελθόντος': μπορεί κάποιος να το ιδιοποιηθεί κάθοντας την εμπειρία κάποιου άλλου δική του και ισχυριζόμενος ότι το παρελθόν αυτό του 'ανήκει', χάρη στη μνημόνευση της αναβίωσής του ως δικό του παρελθόν. Η εμπειρία αυτή είναι δυνατή για κάθε επισκέπτη του Μνημείου της Σφαγής του Νανκίν μέσα από το διπλό φίλτρο της ανάγνωσης του John Rabe από την Chang. Για να τιμηθεί η συμβολή της Chang στην υποστήριξη της επίσημης κινεζικής ερμηνείας των γεγονότων, στο Μνημείο της Σφαγής του Νανκίν τοποθετήθηκε ένα ορειχάλκινο άγαλμά της. Επιπλέον στο μνημείο υπάρχει πια ένα ειδικό τμήμα αφιερωμένο στον John Rabe.

Μύθοι και επινοημένο παρελθόν

Το Μνημείο της Σφαγής του Νανκίν όχι μονάχα χρησιμοποιεί τα δύο κλειδιά της πολιτικής χρήσης της ιστορίας που αναλύσαμε παραπάνω αλλά και το ίδιο, ως σύνολο, αποτελεί 'μυθοποιημένο παρελθόν', το τρίτο κλειδί. Είναι μάλλον προφανές ότι οι μύθοι αποτελούν σημαντικά εργαλεία για την καθιέρωση και την εμπέδωση συγκεκριμένων αφηγήσεων του παρελθόντος και τη διάδοσή τους σε ομάδες πληθυσμού που δεν ασχολούνται επαγγελματικά με (αυτή) την ιστορία, αλλά και στις γενιές που δεν βίωσαν το αντίστοιχο παρελθόν. Όμως τι ακριβώς είναι οι μύθοι; Όπως γράφει ο Cohen (1997: 211-212):

Ο 'μύθος' στην καθομιλουμένη συχνά φέρνει στο μυαλό κάτι 'κατασκευασμένο', κάτι 'μη αληθινό'. Η χρήση του όρου εδώ, μολονότι δεν αποκλείει μια τέτοια απόχρωση, είναι ευρύτερη, περισσότερο διφορούμενη και επικεντρωμένη σε ένα κάπως διαφορετικό φάσμα ενδιαφερόντων. Ένα από τα οποία, και όχι το μικρότερο, είναι το ίδιο το ζήτημα του τι είναι πράγματι 'αλήθεια' με την ιστορική έννοια. Καθώς οι ισχυρισμοί για το παρελθόν επηρεάζουν έντονα το μυαλό (και τις καρδιές) των ανθρώπων, είναι πολύ πιθανόν ότι αποκτούν τη δική τους αλήθεια, ακόμη κι αν αυτή η αλήθεια δεν συμπίπτει διόλου με αυτό που πραγματικά συνέβη κάποια στιγμή στο παρελθόν. Αν μη τι άλλο τέτοιοι ισχυρισμοί αποτελούν αληθινές δηλώσεις για το τι πιστεύουν οι άνθρωποι και άρα πρέπει να κατέχουν κεντρική θέση σε μια ιστορία της ανθρώπινης συνείδησης.

Με αυτήν την έννοια, η αντιμετώπιση των μύθων από τον Cohen συνδέεται πολύ στενά με τις εμπειρίες του παρελθόντος και την άμεση και έμμεση αναπαραγωγή τους στις αυτοβιογραφίες, τη λογοτεχνία, την τέχνη και τον κινηματογράφο, όπως και στα μνημεία και τις επετείους. Οι μύθοι στηρίζονται σε θεμέλια που είναι σμιλεμένα πάνω σε γεγονολογικά στοιχεία και στο βιωμένο παρελθόν, όμως η επίδρασή τους είναι διαφορετική: διότι, προκειμένου να επιβιώσει ως μύθος, 'ένα γεγονός ή ένα άτομο πρέπει να ενσαρκώνει χαρακτηριστικά ή ζητήματα που σχετίζονται ιδιαίτερα με τις μεταγενέστερες ανησυχίες των ανθρώπων ή/και των κυβερνήσεων' (Cohen 1997: 292). Μια άλλη πτυχή των μύθων είναι η έμφυτη απλοποίηση και εκλαϊκευσή τους: οι μύθοι δεν μπορούν να επιβιώσουν αν είναι γεμάτοι περίπλοκες λεπτομέρειες και αντιφάσεις που απαιτούν υπομνηματισμό και πιθανόν αμφισβητούν την ιστορικότητα του μυθοποιημένου παρελθόντος. Παρόλα αυτά ο 'μύθος', όπως θα έλεγε ο Cohen, συμφωνώντας εδώ με τον Jan Assmann, δεν πρέπει να συγχέεται με την επιινόηση και το ψεύδος. Υπερασπίζοντας μια περισσότερο ισορροπημένη κατανόηση του φαινομένου, ο Assmann (1992: 52) προτείνει την αντιμετώπιση των μύθων ως

θεμελιακών αφηγήσεων που σκοπό έχουν να φωτίσουν το παρόν με μια αναφορά στις απαρχές του [...] Μετατρέποντας την ιστο-

ρία σε μύθο, η ιστορία γίνεται πραγματικότητα και μετατρέπεται σε δύναμη κανονιστική και μορφοποιητική.

Παρά τούτα, αυτή η εμφανής λειτουργία των μύθων ως 'δύναμης κανονιστικής και μορφοποιητικής' διαφοροποιεί την 'επινοημένη και μνημονευόμενη ιστορία' από την ανασυγκρότηση του παρελθόντος από τους επαγγελματίες ιστορικούς. Ο Münkler (1994: 21) σημειώνει πως αυτή η λειτουργική πλευρά των μύθων συνδέει το παρελθόν με το παρόν 'με τρόπο τέτοιο ώστε να μπορεί να καθορίσει το μέλλον'. Εάν οι μύθοι με αυτόν τον τρόπο αντλούν από το παρελθόν μαθήματα για το παρόν και το μέλλον, δύσκολα μπορεί κανείς να αρνηθεί ότι παρόμοια μυθική κατανόηση του παρελθόντος αποτελεί το κλειδί για την εργαλειοποίηση του παρελθόντος για λόγους πολιτικούς.

Δεν αποτελεί λοιπόν έκπληξη ότι η σφαγή του Νανκίν μπορεί να χρησιμεύσει ως παραδειγματική περίπτωση μυθοποίησης του παρελθόντος. Και τα δύο κλειδιά για τα οποία έγινε λόγος παραπάνω αποτελούν υποστηρικτικά στοιχεία αυτής της διαδικασίας και σε κάποιο βαθμό έχουν μετατραπεί και τα ίδια σε μύθο: ο υποτιθέμενος αριθμός των θυμάτων (300.00) και η παρουσίαση των ωμοτήτων ως 'ολοκαυτώματος' προβάλλονται ως αληθή και μνημονεύονται ως τέτοια, ανεξαρτήτως ιστορικών αποδείξεων ή πειστηρίων. Το Μνημείο της Σφαγής του Νανκίν απλοποιεί και συμβολίζει τις ωμότητες απευθυνόμενο σε εκατομμύρια, ενισχύοντας τη δύναμη μικρο-μύθων που σε συνδυασμό μεταξύ τους μπορούν να σχηματίσουν μια μακρο-μυθική αφήγηση του παρελθόντος. Τον πιο ισχυρό μικρο-μύθο στο πλαίσιο της σφαγής του Νανκίν αποτελεί ένας διαγωνισμός αποκεφαλισμών, που οι ιστορικοί έχουν απορρίψει ως μη ιστορικό (Fogel 2007). Υποτίθεται ότι στον αποκαλούμενο 'διαγωνισμό 100 φόνων', δύο ιάπωνες στρατιώτες έβαλαν στοίχημα ποιος θα σκοτώσει πρώτος με το σπαθί του 100 Κινέζους (Wakabayashi 2007b). Το επεισόδιο αυτό πήρε μεγάλη δημοσιότητα στην Ιαπωνία εκείνη την εποχή, μάλλον ως προπαγάνδα για εσωτερική κατανάλωση. Στην Κίνα αντιμετωπίζεται ως σύμβολο της απίστευτης ιαπωνικής βαναυσότητας και αναπαράγεται στα

ιστορικά εγχειρίδια, τα περιοδικά ευρείας κυκλοφορίας, στο Μνημείο της Σφαγής του Νανκίν, σε κινηματογραφικές ταινίες και στο διαδίκτυο. Οι περισσότερες εκδοχές του αντίστοιχου λήμματος στη Wikipedia περιέχουν ένα απόκομμα εφημερίδας της εποχής, που χρησιμοποιείται για να αποδείξει την ιστορικότητα του γεγονότος. Οι εικόνες —ιστορικές και σύγχρονες— αυτού του μυθικού επεισοδίου από τις εφημερίδες και η φανταστική αναπαραγωγή τους στον κινηματογράφο τροφοδοτούν τη φαντασία για το ιστορικό παρελθόν και διευκολύνουν μια συγκεκριμένη ερμηνεία του. Ως εξαιρετικά επιτυχημένο παράδειγμα μυθοποιημένου παρελθόντος, αυτός ο τρόπος ‘ενθύμησης’ της σφαγής του Νανκίν, τουλάχιστον για κάποιο ακροατήριο, όχι μονάχα έχει προσλάβει κανονιστική και μορφοποιητική λειτουργία αλλά έχει επίσης μεταβληθεί σε συλλογική ακλόνητη ‘αλήθεια’. Όπως έχει τονίσει ο Cohen (1997: 212), η ‘αλήθεια’ αυτή μπορεί να είναι ακλόνητη ακόμη κι αν ‘δεν αντιστοιχεί καθόλου σε όσα πραγματικά συνέβησαν’.

Αντί συμπεράσματος: βαριές και ελαφρύτερες σκιές του παρελθόντος

‘Qianshi buwang houshi zhishi’, σε ελεύθερη μετάφραση: ‘Οι εμπειρίες του παρελθόντος, αν δεν λησμονηθούν, αποτελούν οδηγό για το μέλλον’. Η φράση αυτή αποδίδεται στον κινέζο πρωθυπουργό Τσου Εν Λάι (1898-1976) και υποτίθεται ότι ειπώθηκε κατά τις συνομιλίες με τον ιάπωνα ομόλογό του Τανάκα Κακουέι (1918-1993) για την εξομάλυνση των διπλωματικών σχέσεων των δύο χωρών (Dirlik 1991). Στο συγκεκριμένο αυτό πλαίσιο αναφερόταν στην ανάγκη οι δύο χώρες να αναπτύξουν φιλικές σχέσεις, προκειμένου να αποφύγουν την τραγωδία του πολέμου και του ανταγωνισμού που χαρακτήριζε τις sino-ιαπωνικές σχέσεις από το τέλος του 19ου έως τα μέσα του 20ού αιώνα. Όταν η ίδια φράση έκανε την εμφάνισή της δέκα χρόνια αργότερα σε κύριο άρθρο της εφημερίδας του κινεζικού Κόμματος *Λαϊκή Ημερησία* [*Renmin Ribao*], είχε πια προσλάβει τελείως διαφο-

ρετική απόχρωση: Εμείς οι Κινέζοι δεν πρέπει ποτέ να ξεχάσουμε τα εγκλήματα που διέπραξαν οι Ιάπωνες· οφείλουμε να τους υπενθυμίζουμε όσα έκαναν, ώστε να μην λησμονήσουν και η ιστορία να μην επαναληφθεί. Αυτή η αλλαγή ερμηνείας προκλήθηκε από μια πρώτη διαμάχη σχετικά με την ακρίβεια της παρουσίας της πολεμικής περιόδου στα ιαπωνικά ιστορικά εγχειρίδια. Όπως αποδείχθηκε σύντομα, το ‘σκάνδαλο’ ήταν απλώς μια παρεξήγηση (Rose 1998: 1-3). Το επεισόδιο αυτό εντούτοις άφησε μια σημαντική παρακαταθήκη. Όχι μονάχα μια φράση, αλλά και αυτό στο οποίο αναφέρεται μπορεί να ερμηνευθεί με τελείως αντίθετους τρόπους και να χρησιμοποιηθεί για τελείως διαφορετικούς σκοπούς. Η προβληματική ιστορία των σύγχρονων σινο-ιαπωνικών σχέσεων προσφέρει πολλά πεδία και παραδείγματα όπου μπορούμε να μελετήσουμε το πώς το παρελθόν μπορεί να γίνει μέσο προώθησης του πολιτικού διαλόγου —ή μέσο δικαιολόγησης της απουσίας του.

Η Aleida Assmann (2006) και άλλοι έχουν χρησιμοποιήσει τη μεταφορά της ‘μακράς σκιάς’ που το παρελθόν ρίχνει πάνω στο παρόν. Όπως και στις πραγματικές σκιές, κάποια σημεία της είναι αποτέλεσμα φυσικών φαινομένων που δύσκολα μπορεί κανείς να ελέγξει, ενώ κάποια άλλα είναι ανθρώπινα κατασκευάσματα. Καθώς οι σκιές δεν είναι μονάχα πανταχού παρούσες αλλά προκαλούν ‘σκοτεινιά και αβεβαιότητα’, η Assmann (2006: 278) θεωρεί πως οι κοινωνίες πρέπει να αντιμετωπίσουν το παρελθόν μέσα σε μια προοπτική, προκειμένου να υπερβούν την κυριαρχία του πάνω στο παρόν. Πώς μπορεί όμως να επιτευχθεί αυτό; Ίσως με μια διαφορετική πολιτική χρήση της ιστορίας;

Δεδομένου του εύρους και στην πραγματικότητα της συνεχιζόμενης διαμάχης για την ιστορία μεταξύ Κίνας και Ιαπωνίας (παρόμοια προβλήματα υπάρχουν ανάμεσα στην Κίνα και την Κορέα, όπως και ανάμεσα στην Ιαπωνία και την Κορέα), οι προοπτικές υπέρβασης των ιστορικών προβλημάτων εμφανίζονται δυσόιωνες. Η επίλυσή τους όμως αναγνωρίζεται ως ζωτικής σημασίας προϋπόθεση για τη συμφιλίωση και την περιφερειακή ολοκλήρωση. Ενώ ορισμένοι θεωρούν πως μια ολοκλήρωση βασισμένη στην αυξανόμενη οικονομική συνεργασία μπορεί

πιθανόν να βοηθήσει στην αποκλιμάκωση των εξαιρετικά έντονων πολιτικών και ιστορικών συζητήσεων —και όχι το αντίστροφο—, τα πρόσφατα γεγονότα φαίνεται να συνηγορούν για το αντίθετο. Οι sino-ιαπωνικές οικονομικές σχέσεις επλήγησαν από τη διαμάχη για τις νησίδες Senkaku/Diaoyu· δεν απέτρεψαν την εμφάνισή της ούτε την εμπόδισαν να εξελιχθεί σε βίαιη σύγκρουση. Από τα μέσα της δεκαετίας του 2000 όμως έκαναν την εμφάνισή τους στην Ανατολική Ασία δι-εθνικές πρωτοβουλίες προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα ‘προβλήματα ιστορίας’ και την ιστορική συνείδηση που δημιουργούν.³ Κάποιες από αυτές τις πρωτοβουλίες προσεγγίζουν τα εν λόγω ζητήματα ευθέως, συμβάλλοντας στη διάδοση της ιστορικής γνώσης —ενεργοποιώντας εναλλακτικούς μύθους προκειμένου να επιτύχουν τον στόχο της εδραίωσης εναλλακτικών αφηγήσεων για το παρελθόν. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι εναλλακτικές αυτές αφηγήσεις δίνουν έμφαση στα κοινά στοιχεία των λαών της Ανατολικής Ασίας και με τον τρόπο αυτό επιχειρούν να διαμορφώσουν μια κοινή περιφερειακή ταυτότητα. Όμως τα ιστορικά παραδείγματα στα οποία θα μπορούσε να βασιστεί μια τέτοια περιφερειακή συλλογική ταυτότητα είναι σπάνια. Έτσι το πρόσφατο παρελθόν της αντιπαλότητας και των αμοιβαίων δεινών εντάσσεται σε μια χρονική προοπτική, με την επίκληση ενός χρυσού αιώνα ειρηνικής συνύπαρξης και κοινής ευημερίας σε ένα πιο μακρινό παρελθόν. ‘Διακόσια χρόνια φιλίας και μόνο πενήντα χρόνια εχθρότητας’ είναι το βασικό σύνθημα αυτής της πρωτοβουλίας. Όπως έχουν παρατηρήσει ειδικοί της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και ερευνητές του λόγου περί ταυτότητας, τέτοιες αφηγήσεις, όπως και η πολιτική χρήση της εθνικής ιστορίας: α) χρησιμοποιούν απλουστεύσεις και παραποιήσεις ως μέσο ομογενοποίησης και β) βασίζονται σε στερεότυπα για τον εαυτό και τον άλλο, στα χαρακτηριστικά που αποδίδουν στους άλλους, προκειμένου να διαμορφώσουν μια θετική, και εξίσου

3. Για τις πρωτοβουλίες αυτές βλ. για παράδειγμα μεταξύ άλλων τα Morris-Suzuki 2005 και 2013.

στερεοτυπική, ταυτότητα.⁴ Με τον τρόπο αυτόν προσπαθούν να βάλουν με το ζόρι το κλειδί του βιωμένου παρελθόντος, που μπορεί να είναι πηγή μίσους και ανταγωνισμών, στην κλειδαριά που μπορεί να ανοίξει την πόρτα για την ανακάλυψη κοινών στοιχείων. Αν η πολιτική χρήση της ιστορίας στην Ιαπωνία και την Κίνα τις προηγούμενες δεκαετίες συνέβαλε στην ενίσχυση της ‘βαριάς σκιάς’ του παρελθόντος, αυτές οι εμπρόθετες ακτιβιστικές προσπάθειες είναι καλοδεχούμενες ως ‘ελαφρύτερες σκιές’ του παρελθόντος, που προσφέρουν δροσιστική ανακούφιση από τις υπερθερμασμένες διαμάχες. Στο κάτω-κάτω, όπως είχε διαγνώσει ο Ernest Renan, ‘η λανθασμένη αντίληψη της ιστορίας του είναι συστατικό στοιχείο της ύπαρξης ενός έθνους’ —γιατί να μην ισχύει το ίδιο για την ιστορική συμφιλίωση και την περιφερειακή ολοκλήρωση στη σύγχρονη Ανατολική Ασία;

Μετάφραση: Σπύρος Κακουριώτης

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Askew, D. (2004). ‘New Research on the Nanjing Incident’, *The Asia-Pacific Journal*, <http://www.japanfocus.org/-David-Askew/1729>.
- Assmann, J. (1992). *Das kulturelle Gedächtnis*. München: C.H. Beck.
- Assmann, A. (2006). *Der lange Schatten der Vergangenheit*. München: C.H. Beck.
- Brook, T. (επιμ.) (1999). *Documents on the Rape of Nanking*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Chang, I. (1997). *The Rape of Nanking. The forgotten Holocaust of World War II*. New York: Basic Books.
- Cohen, P.A. (1997). *History in Three Keys. The Boxers as Event, Experience, and Myth*. New York: Columbia University Press.
- Dirlik, A. (1991). ‘“Past Experience, If Not Forgotten, is a Guide to the Future”; or, What Is in a Text? The Politics of History in Sino-Japanese Relations’, *Boundary 2*, 18, 3: 29-58.
- Fogel, J. (επιμ.) (2000). *The Nanjing Massacre in History and Historiography*. Berkeley: University of California Press.

4. Βλ. για παράδειγμα Larat (2006) και Stråth (2002).

- Fogel, J. (2007). 'The Nanking Atrocity and Chinese Historical Memory', στο B.T. Wakabayashi, επιμ., *The Nanking Atrocity, 1937-38. Complicating the Picture*. New York: Berghahn Books.
- He, Y. (2009). *The Search for Reconciliation. Sino-Japanese and German-Polish Relations since World War II*. New York: Cambridge University Press.
- Heisler, M.O. (2008). 'The Political Currency of the Past: History, Memory and Identity', *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 617 1: 14-24.
- Japanese Society for History Textbook Reform (επιμ.) (2005). *New History Textbook* (κεφάλαια 4-5). Tokyo.
- Larat, F. (2006). 'Vergegenwärtigung von Geschichte und Interpretation der Vergangenheit: Zur Legitimation der europäischen Integration', στο M. Schöning & S. Seidendorf, επιμ., *Reichweiten der Verständigung. Intellektuellendiskurse zwischen Nation und Europa*. Heidelberg: Winter.
- Morris-Suzuki, T. κ.ά. (2012). *East Asia Beyond the History Wars: Confronting the Ghosts of Conflict*. London/New York: Routledge.
- Morris-Suzuki, T. (2005). *The Past Within Us*. London: Verso.
- Münkler, H. (1994). 'Politische Mythen und nationale Identität', στο Wolfgang Frindte κ.ά., επιμ. *Mythen der Deutschen. Deutsche Befindlichkeiten zwischen Geschichten und Geschichte*. Opladen: Springer.
- Renan, E. (1994). 'Qu'est-ce qu'une nation?' ('What is a nation?') [1882], στο J. Hutchinson & A.D. Smith, επιμ. *Nationalism*, Oxford/New York: Oxford University Press.
- Rose, C. (1998). *Interpreting History in Sino-Japanese Relations. A Case-Study in Political Decision Making*. London/New York: Taylor & Francis.
- Rose, C. (2005). *Sino-Japanese Relations. Facing the Past, Looking to the Future?* New York: Taylor & Francis.
- Stråth, B. (2002). 'A European Identity: To the Historical Limits of a Concept', *European Journal of Social Theory*, 5 4: 387-401.
- Wakabayashi, B.T. (επιμ.) (2007a). *The Nanking Atrocity, 1937-38. Complicating the Picture*. New York: Berghahn Books.
- Wakabayashi, B.T. (2007b). 'The Nanking 100-Man Killing Contest Debate, 1971-1975', στο του ιδίου, επιμ. (2007). *The Nanking*

- Atrocity, 1937-38. Complicating the Picture*. New York: Berghahn Books.
- Weber, T. (2012). 'Die Gegenwart der Vergangenheit in Ostasien: Das Nanking-Massaker als chinesisch-japanisches Geschichtsproblem', *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* (GWU), 7/8: 402-419.
- Winter, J. (2008). 'Foreword: Historical Remembrance in the Twenty-First Century', *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 617, 1: 6-13.
- Yang, D. (1999). 'Convergence or Divergence? Recent Historical Writings on the Rape of Nanjing', *The American Historical Review*, 104, 3: 842-865.
- Yoshida, T. (2006). *The making of the 'Rape of Nanking'. History and memory in Japan, China, and the United States*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Zhang, X. (επιμ.) (2007). *Nanjing datusha zhenxiang*, 3 τόμ. Nanjing.

ABSTRACT

Torsten Weber

Political usages of the past in East Asia

This article discusses the mechanisms of the political usage of the past in the context of the historical reconciliation between China and Japan after World War II. It focuses on the debate concerning the authenticity and significance of what has become the most controversial event in the modern history of Chinese-Japanese relations: the Nanking Massacre committed by the Japanese Army in the beginning of the Second Sino-Japanese War (1937-45). Drawing on a theoretical framework proposed by the historian Paul A. Cohen, this paper seeks to explain how the search for historical truth –in the common sense of the word– has been framed by the political instrumentalisation of the event for public memory. It considers mythologization as the main means of the antagonistic and partisan use of the past, which not only obstructs the reconciliation between the two countries and peoples, but also impedes processes of regional integration in present-day East Asia.